

**ПОЛІТИЧНІ КОНТЕКСТИ ТА УКРАЇНСЬКА СУБ'ЄКТНІСТЬ
НА ПРИКЛАДАХ ГУЧНИХ ПРЕМ'ЄР У КЛЮЧОВИХ ВИДАХ
МИСТЕЦТВА. ЕКСКУРС У XX–XXI СТОЛІТТЯ.**

Оксана Стебельська

*Заслужена артистка України, Магістр мистецтвознавства
Докторант філософського факультету, кафедри мистецтвознавства
Український Вільний Університет, Мюнхен, Німеччина
<https://orcid.org/0009-0002-7371-0217>
oksana_stebelska@ukr.net*

Анотація

У статті на прикладах гучних прем'єр у ключових видах мистецтва в XX–XXI століттях продемонстровано значення культурної дипломатії в процесі становлення державності, політичні контексти у творах мистецтва та політичний резонанс їх презентацій.

Кілька століть українці виборюють право мати свою самостійну державу. Тож, нашу культурну спадщину можна оцінювати не лише як результат творчого доробку, а й через призму політичних контекстів. Навіть якщо не містить вираженого політичного змісту, практично кожен український мистецький твір має певний політичний контекст, адже свідчить про культурну національну спадщину українців, їх ідентичність і право на самостійну незалежну державу. Тож, стаття підводить нас до висновку, що, особливо у часи складних випробувань, держава у співпраці з митцями й креативним класом в цілому здатна отримати великі політичні дивіденди і відстояти право на власну суб'єктність.

Ключові слова: культурна дипломатія, українська суб'єктність, національна спадщина, державність, УНР, Україна, ідентичність, мистецтво, Петлюра, Леонтович, хор Кошиця, Голодомор, Тіні забутих предків, Сергій Параджанов, Щедрик, Українські Барви, Малевич, Дарія Онищенко, Оксана Стебельська, музика, кінематограф, художнє мистецтво.

**POLITICAL CONTEXTS AND UKRAINIAN SUBJECTIVITY
ON THE EXAMPLES OF HIGH-PROFILE PREMIERES IN KEY ART FORMS.
CULTURAL GUIDE INTO THE XX–XXI CENTURIES.**

Oksana Stebelska

*Master of Arts in Art History
Doctoral student at the Faculty of Philosophy, Department of Art History
Ukrainian Free University, Munich, Germany*

Abstract

The article uses examples of high-profile premieres in key art forms in the XX–XXI centuries to demonstrate the importance of cultural diplomacy in the process of statehood formation, political contexts in works of art, and the political resonance of their presentations.

For several centuries, Ukrainians have been fighting for the right to have their own independent state. Therefore, our cultural heritage can be evaluated not only as the result of creative work, but also through the prism of political contexts. Even if it does not contain explicit political content, almost every Ukrainian work of art has a certain political context, as it testifies to the cultural national heritage of Ukrainians, their identity, and the right to an independent state. Therefore, the article leads us to the conclusion that, especially in times of difficult challenges, the state, in cooperation with artists and the entire creative class, is able to receive great political dividends and defend the right to its own subjectivity.

Keywords: cultural diplomacy, Ukrainian subjectivity, national heritage, statehood, UPR, Ukraine, identity, art, Petliura, Leontovych, Koshytsia Choir, Holodomor, Shadows of Forgotten Ancestors, Serhiy Parajanov, Shchedryk, Ukrainian Colors, Malevych, Daria Onyshchenko, Oksana Stebelska, music, cinema, art.

Кілька століть українці виборюють своє право на самостійну державу. Тож, нашу культурну спадщину можна оцінювати не лише як результат творчого доробку, а й через призму політичних контекстів. Навіть якщо не містить вираженого політичного змісту, практично кожен український мистецький твір має певний політичний контекст, адже свідчить про культурну національну спадщину українців, їх ідентичність і право на самостійну незалежну державу. Мистецький твір, чи його прем'єра, яка підкреслювала українську суб'єктність, набувала політичної ваги. І, навпаки, твір, який потрапляв до рук агресора, — ставав інструментом пропаганди. Так багато років Росія крала наші твори і видавала за свої, присвоювала гучні імена. Українських митців вербували, репресовували, ізольовували, чи, часто, просто фізично знищували. І навіть у таких складних історичних умовах постійних загроз знищення, українське наукове, освітнє, культурне середовище творило фундамент державності.

Українська культура була і залишається важливим інструментом збереження української суб'єктності, ідентифікації, національного становлення та міжнародного визнання. Задля усвідомлення ролі й ваги культурної дипломатії, розглянемо кейси успішних політично-мистецьких кампаній та масштабування культурного продукту на прикладах «Щедрика» Миколи Леонтовича в музиці, фільмів «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова та «Малевич» Дарини Онищенко у кінематографії, творчості Казимира Малевича в художньому мистецтві, державної інформаційної кампанії по визнанню Голодомору 1932–33 років геноцидом українського народу, в рамках якої — успішної реалізації міжнародної мистецької акції «Запалимо свічку» за участі, зокрема, музичного проекту (ансамблю) «Українські Барви» та Заслуженої артистки України Оксани Стебельської.

Як зароджувалась українська культурна дипломатія зразка 1919 року.

На мапі Європи складна політична ситуація, а для України часи загроз, можливостей і втрачених надій: УНР, Центральна Рада на чолі з Грушевським,

Українська Держава гетьмана Скоропадського, тоді Директорія УНР під керівництвом Петлюри. Щоб зрозуміти контекст, зробимо короткий огляд політичної ситуації того часу. Українська Народна Республіка (УНР; у тодішній ортографії Українська Народня Республіка) — українська держава зі столицею в Києві, яка в 1917–1921 роках контролювала території центральної, східної та південної України і постала на місці південно-західних губерній Російської імперії, населених переважно українцями. До квітня 1918 року очолювалася Центральною Радою УНР на чолі з Михайлом Грушевським, після грудня 1918 року — Директорією УНР, яка усунула від влади Павла Скоропадського — гетьмана Української Держави. Проголошена 7 (20) листопада 1917 року, після більшовицького жовтневого перевороту, як автономна республіка в складі Російської республіки. 22 січня 1918 року проголошена незалежною та суверенною державою, після початку радянсько-української війни. Встановила дипломатичні відносини з понад 20-ма країнами світу. До березня 1918 року мала міжнародну підтримку Німецької та Австро-Угорської імперій. Після поразки останніх в Першій світовій війні залишилась без їхньої допомоги. У квітні 1918 року серед керівників Німецької імперії здобуває популярність Павло Скоропадський. 29 квітня 1918 року було здійснено державний переворот, унаслідок якого до влади прийшов гетьман Скоропадський та було встановлено Українську Державу замість УНР. 14 грудня 1918 року внаслідок антигетьманського повстання Директорією було відновлено УНР. 22 січня 1919 року УНР об'єдналася із Західноукраїнською Народною Республікою, яка постала в жовтні 1918 року внаслідок розпаду Австро-Угорської імперії після Першої світової війни¹. 1921 року територія республіки була розділена за результатами Ризького договору 1921 року між Польщею, з одного боку, та Радянською Росією й Українською СРР з другого. Протягом 12 листопада 1920–22 серпня 1922 року уряд республіки перебував у вигнанні (екзилі), а потім передав свої повноваження владі незалежної України.

Отже, у січні 1919 року з ініціативи Головного Отамана військ УНР, Голови Директорії Української Народної Республіки Симона Петлюри («залюбленого у мистецтво головнокомандувача», як називатиме його європейська преса) була створена **Українська Республіканська хорова капела** і відряджалась за кордон з метою протидії російській пропаганді та промоції української незалежності в Європі. Концерти мали відбутись передовсім у Парижі, де тривали засідання Мирної конференції за участі глав європейських держав і де вирішувалась доля української незалежності.

¹ Печерський, А. Антигетьманське повстання 1918 року проклало шлях до з'єдинення України Актом Злуки // ArmyInform. — 14 лист. 2023. — Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2023/11/14/antygetmanske-povstannya-1918-roku-proklalo-shlyah-do-zyedynennya-ukrayiny-aktom-zluky/>

Олександр Кошиць за наказом Симона Петлюри створив у Києві професійну хорову капелу. З пригодами і труднощами співаки за п'ять років об'їхали Європу й обидві Америки — це була перша масштабна світова презентація культури України. У 1922 році капелу взяв під своє крило поважний американський продюсер Макс Рабінов. Після закінчення європейських гастролей український хор переїхав до США і 5 жовтня 1922 року, до якого влилася свіжа кров заокеанської діаспори, дав прем'єрний концерт у найпрестижнішому концертному залі Нью-Йорка Carnegie Hall. Саме в цей день відбулась американська прем'єра «Щедрика» — так почалася американська історія цієї пісні. Одним із слухачів у залі був американський композитор українського походження Пітер Вільховський, який працював для радіо NBC. У 1936 році американець написав англomовну версію тексту «Щедрика», яка відома як «Carol of the Bells». «Щедрик» — українська мелодія, яка стала символом різдвяних свят у всьому світі. Найбільше її знають саме в англomовному варіанті «Carol of the Bells»².

Закордонні гастролі українського хору відбувались за сприяння Міністерства освіти та мистецтв і Міністерства закордонних справ Української Народної Республіки, ставши першим проектом культурної дипломатії в історії модерної України. Українські посли влаштовували раути і дипломатичні прийоми на честь співаків. За кордоном хористи виступали у статусі державних службовців Головного управління мистецтв та національної культури УНР, а хор був офіційною державною інституцією у підпорядкуванні тодішнього міністерства культури. З 1922 по 1924 роки українські співаки виступлять ще із понад 400-ма концертами у США, Канаді, Мексиці, Уругваї, Аргентині, Бразилії й на Кубі.

Сам «Щедрик» має й цікаву історію створення, адже український композитор **Микола Леонтович** віднайшов давній текст у 1904 році й написав до нього унікальну мелодію. Упродовж 12 років композитор вносив правки і створював нові аранжування. Мелодія Миколи Леонтовича складалася з 4 нот. Нарешті у грудні 1916 році хор Київського університету виконав композицію. Ніжний гомін дзвіночків, який переростає у потужне багатоголосся став музичною сенсацією. Через п'ять років — у 1921-му — його заспівала українська капела в Нью-Йорку і це принесло йому справжню славу. З простої народної фольклорної мелодії український композитор Микола Леонтович створив світовий шедевр³.

Вперше «Щедрик» Леонтовича прозвучав у грудні 1916-го, а вже за кілька років став інструментом української дипломатії тих часів і звучав у кращих концертних залах Чехословаччини, Австрії, Швейцарії, Франції, Бельгії, Нідер-

² Пересунько, Т. «Щедрик» і світовий триумф — Леонтович / Леонтович музей. — Режим доступу: <http://leontovychmuseum.org.ua/shchedricks-world-triumph/>

³ Микола Леонтович: біографія композитора // Дивись. info. — 2024. — 23 січня. — Режим доступу: <https://divys.info/2024/01/23/mykola-leontovych-biografiya-kompozytora/>

ландів, Великої Британії, Німеччини, Польщі, Іспанії. Після цього світове турне мелодії продовжилось у Мексиці, Бразилії, Аргентині, Уругваї, Кубі та Канаді⁴.

«Щедрик був коронною точкою нашого репертуару у всіх краях упродовж п'яти з половиною років», — свідчив диригент Української Республіканської Капели Олександр Кошиць. «Цей український гашиш — найсолодша з отрут», — заявляла на берлінських прем'єрах «Щедрика» німецька професура. «Одна з найпрекрасніших пісень програми — Щедрик», — писав лондонський журнал «The Punch». «Леонтович — це Гомер в музиці», — друкувала варшавська преса. «Культурна зрілість України має стати для світу легітимізацією її політичної незалежності», — резюмував Відень⁵.

Так у 1919–1924 роках «Щедрик» Миколи Леонтовича здійснив міжнародну лобістську подорож 17-ма країнами Західної Європи, Північної й Південної Америки, відкривши світові Україну⁶.

Хорова капела розпалася у 1924, всі емігрували, залишившись в США, але ж вона таки проіснувала на 2 роки довше, ніж тогочасна українська держава і зробила для світового українства величезну просвітницьку роботу, результат якої ми «пожинаємо» і досі.

Фільм «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова і його безпрецедентна прем'єра у 1965 році, що зламала життя режисеру.

4 вересня 1965 року в київському кінотеатрі “Україна” відбулася прем'єра фільму “Тіні забутих предків”, знята за однойменною новелою Михайла Коцюбинського. Це був продукт високопрофесійної команди тогочасних митців з музичним супроводом творів композитора Мирослава Скорика. Та під час прем'єрного показу здійнявся протест проти арештів української інтелігенції і це змінило долю як твору, так і творця⁷.

Здавалося, захід в кінотеатрі «Україна» буде схожим на той, що відбувся в березні 1965-го в київському Жовтневому палаці, коли мистецька громадськість вітала творців «Тіней...» з двома нагородами, які фільм завоював на міжнародному кінофестивалі в Аргентині. І справді, у великій залі кінотеатру царювала святкова атмосфера. О 20:00 на сцену піднялися Сергій Параджанов, виконавці головних ролей Іван Миколайчук і Лариса Кадочникова, художник-постановник Георгій Якутович, художник по костюмах Лідія Байкова, другий оператор Володимир Давидов, директор фільму Нонна Юр'єва. Після короткого вітального слова директора «України» Федора Брайченка до мікрофона підійшов Параджанов.

⁴ Сюжети з історії мистецтва. Леонтович. Щедрик / Ukraïner // YouTube. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=OjQr-IP3Qsk&t=818s>

⁵ Гнатюк, О. Проект «Щедрик»: культурна дипломатія України. Український інститут, 2022.

⁶ Сорока Ю. Як українська пісня «Щедрик» підкорила світ // BBC News Україна, 1 вересня 2020.

⁷ Цив'ян, М. “Тіні забутих предків: міф і реальність”. Кінознавчі студії, 2020.

«Він, — запам'ятала Марта Дзюба, — з боєм розповідав про те, які перешкоди ставили знімальній групі, скільки доган він отримав. Його монолог був насичений саркастичними репліками на адресу культурної політики влади. І вже це надавало прем'єрі незвичайного характеру». Винесли квіти знімальній групі, публіка щиро аплодувала. З глядацької зали на сцену піднявся з розкішним букетом Іван Дзюба, який товаришував із Параджановим, вручив квіти Лідії Байковій. Коли слово взяв Іван Дзюба, то замість продовжувати обговорювати кіно, повідомив публіці про недавні таємні арешти серед української інтелігенції. Він сказав: «У нас велике свято, але й велике горе. В Україні почалися арешти творчої молоді». Дзюба почав виголошувати імена заарештованих. Директор кінотеатру відштовхнув письменника від мікрофона, намагаючись позбавити слова. У залі увімкнули пожежну сирену, щоб заглушити виступаючих. Дзюбу підтримав В'ячеслав Чорновіл, який вигукнув: «Хто проти тиранії — встаньте!». Пустили фільм. Та у перерві між частинами Василь Стус, на той час аспірант, знов розбурхав зал. Він встав із промовою і закликав: «Протестувати повинні всі: сьогодні хапають українців, завтра хапатимуть євреїв, потім росіян!». Сергій Параджанов приєднався до протестувальників: «Я довго чинив опір перекладу українського тексту фільму російською мовою. Оскільки вважаю цей текст невід'ємною частиною художньої тканини фільму». В залі увімкнули сирену, щоб заглушити промовця, який називав прізвища ув'язнених. Директор кінотеатру почав стягувати небажаного оратора зі сцени. «Що було далі, — згадував Дзюба, — бачив як у тумані. Чув, що Василь Стус і В'ячеслав Чорновіл закликали всіх, хто протестує проти політичних репресій, піднятися зі своїх місць. Але, здається, піднялося небагато». Літературознавець та історик української культури Роман Корогодський наводив цифри: в залі на 800 місць, який був заповнений доценту, піднялося 50–60 людей. Працівники кінотеатру швидко загасили світло й почали показувати фільм. Під час прем'єрного показу на вулиці біля «України» з'явилися кадебісти, під'їхали кілька вантажівок з брезентовим кузовом і написом: «Люди». Але невдовзі ті й ті зникли — вочевидь, згори гаркнули: «Отставите!» Після перегляду, близько 22-ї години, глядачі вільно виходили із зали через широкі двері, зупинялися на задньому дворі кінотеатру, обмінюючись враженнями. Але потім почалася суцільна травля митця. Параджанову заборонили знімати⁸.

Зазвичай вважають, що саме після цієї прем'єри в кінорежисера почалися проблеми з радянською владою. Після багатьох переїздів і не реалізованих проєктів, Параджанов повернувся до Києва, зробив чимало спроб запуститися на Кіностудії ім. Довженка — востаннє 1972 року, — проте жодного метру в Україні зняти вже не судилося. В грудні 1973-го його арештували з політичних мотивів,

⁸ Цалик С. Як прем'єра фільму «Тіні забутих предків» зламала життя режисеру Параджанову // BBC News Україна. — 04 вересня 2020. — URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-53977038>

замаскувавши їх, як робили зазвичай, кримінальними статтями й посадили на п'ять років⁹.

Пік творчої кар'єри митця — прем'єра найкращого та найвідомішого його фільму — поставив крапку на кар'єрі Сергія Параджанова як українського кінорежисера. Але й відкрив, й досі це робить, яскравий світ української культури, ідентичності, музики. Його внесок в розвиток української кінематографії неоціненний!

Постать Казимира Малевича

та прем'єра фільму «Малевич» Дарини Онищенко (2024–2025 рр.)

Казимір Северінович Малевич — український авангардист польського походження, визначний діяч авангарду, засновник супрематизму, один з фундаторів кубофутуризму, педагог, теоретик мистецтва. Народився 23 лютого 1879 року в Києві (Україна), помер 15 травня 1935 року в Санкт-Петербурзі (Росія).

Право вважати його українським митцем ми виборюємо досі. Саме «українець» записував сам Казимир у строфу про національність в документах, що створювало на його творчому шляху багато перепон, ставало на заваді багатьох починань та причиною заборони для виїзду закордон. Чого не скажеш про його друга і пристосуванця Володимира Татліна, який хотів вислужитися перед радянською владою, постійно заздрих і конкурував, видавав креативні Казимирові ідеї за свої, копіював й оббріхував митця. Він усвідомлював велич таланту Малевича та рівень його моральних цінностей, і саме це не давало спокою та штовхало на підлість, саме ці чесноти Татлін використовував як зброю то проти митця, то для самозахисту.

Саме українську приналежність митця відкриває світу українська кінорежисерка **Дарина Онищенко** у своєму фільмі «Малевич», а також демонструє, яку загрозу для більшовицького режиму вбачала тодішня влада у його творчості та педагогічній діяльності. Ідеї митця жили у його послідовниках, адже він виховував плеяду молодих вільнодумних митців, що прагнули свободи творчої думки, які не вписувались в образ радянської людини і становили загрозу тоталітарній системі. «Де серп і молот — там смерть і голод», — фраза, яку повторював Малевич і яка виکارбовувалася у його полотнах, що зображували, у притаманному йому стилі, замордованих голодом людей в українських селах в часи голодомору.

Це не просто художній фільм, це політичний маніфест відновлення історичної справедливості, це констатація факту російської агресії та загарбницької політики щодо України та всього цивілізованого світу тепер і в той час, коли жив і творив

⁹ Як нищили Параджанова за «Тіні забутих предків»? «Реальна історія» з Акімом Галімовим / Реальна Історія // YouTube. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=jiqwlwEcqZc>

митець, це про силу мистецтва, яка здатна змінювати світ, ламати стереотипи, бути загрозою для авторитарного режиму й, водночас, надихати людей бути вільними! Фільм про справжнє обличчя більшовицької, радянської ідеології, про життя волелюбного художника в умовах тоталітаризму і всеохоплюючого владного контролю. Стрічка повертає нам ім'я Малевича, як українського митця польського походження, що любив Україну, народився тут, працював, творив, надихався нашою культурою, виховував учнів.

Символічними, у політичному контексті, стали і **перші прем'єрні покази стрічки**. Гучною та резонансною була перша прем'єра фільму «Малевич» україно-німецької режисерки Дарини Онищенко 1 листопада 2024 року, що відбулась у Києві в рамках Київського міжнародного кінофестивалю Молодість — Molodist Kyiv International Film Festival. Наступним став Мюнхен — Німеччина. Фільм транслювався в рамках програми культурно-політичних подій під час Мюнхенської безпекової конференції 14–16 лютого 2025 року. А уже 11 березня 2025 року в Берліні він був частиною насиченої програми міжнародного форуму SafeKyiv, організованого Фондом Конрада Аденауера — Konrad-Adenauer-Stiftung¹⁰.

Робота над фільмом розпочалася задовго до повномасштабного вторгнення Росії в Україну, його завершували вже під час відкритої фази війни і саме воєнні дії внесли свої корективи у процес виробництва. Через події лютого 2022 року, у фільмі з'явилась друга сюжетна лінія, що демонструє боротьбу сучасного покоління українців в часі військової агресії Росії проти України. Постійно переміщаючись у різні часові простори, фільм показує наскільки схожими є методи агресора і як послідовно тоді і тепер він нищить українську культуру й, відтак, ідентичність.

Чудові гра акторів, зйомки, режисура і пост-продакшен. У головних ролях фільму знялися талановиті сучасні українські актори: Віталій Ажнов (Казимир Малевич), Олександр Новіков (Володимир Татлін), Христина Корчинська (Федорак), Марина Кошкіна (Наталя, кохана Малевича), Олексій Горбунов, Ірма Вітовська-Ванца, Олександр Рудинський, Марія Рудинська, Тимур Полянський, Наталія Васько. Фільмування проходило у Києві, Мощуні, Ворзелі, Пущі-Водиці, Халеп'ї та Кончі-Заспі. Більшість локацій, які планувалися на Харківщині, виявилися зруйнованими під час війни. Через повномасштабне вторгнення виробництво фільму ускладнилося, але творча команда вирішила не зупинятися й продовжувати роботу, попри складні умови. Оператор фільму Сергій Михальчук також перебував на передовій, що підкреслює важливість цього проекту для всієї команди. Музику до стрічки написали італійський композитор Рафаелле Петруччі та музикант гурту «Океан Ельзи» Мілош Єліч.

¹⁰ Oksana Stebelska з Facebook. 2024. — 2 листопада — Режим доступу: <https://www.facebook.com/oksana.stebelska/posts/pfbid02azdeqvfxronMVGfhDT6L9fg5jsVuY83Rie1vLbNk1vAuMnEVWmArp8T9GbcLu8sbl>

У фільмі також звучатиме улюблена пісня Малевича «Гуде вітер вельми в полі», що додає історичним подіям особливої атмосфери¹¹.

У фільмі «Малевич» немає чіткої хронологічної послідовності. Стрічка складається з чотирьох частин — так званих квадратів, кожен із яких описує важливий період із життя художника. Така структура направляє глядача до стилю творчості самого Малевича, який відомий прагненням виходити за межі традиційних рамок¹².

У 1920-х роках Казимир Малевич повернувся до Києва, де працював викладачем у Київському художньому інституті. Цей період був надзвичайно важливим для українського мистецтва, оскільки Малевич відіграв ключову роль у формуванні київського авангарду. Він впливав на молодих митців, зокрема, завдяки своїм лекціям та теоретичним роботам. У Києві він публікувався в журналі «Нова генерація», який був важливим осередком авангардного руху в Україні. Саме в цей період творчість Малевича ще більше підкреслює його зв'язок з українською культурою, яка, як він сам неодноразово зазначав, глибоко вплинула на його мистецтво. Народне мистецтво, українські орнаменти та фольклор надихали його на пошук нових форм і методів вираження. Проте, з посиленням тоталітарної радянської влади та зміною політичного курсу у бік реалізму, становище Малевича та інших авангардних художників різко погіршилося. Після смерті Леніна нове радянське керівництво, очолюване Йосипом Сталіним, почало активні репресії проти всіх форм мистецтва, що не відповідали вимогам соціалістичного реалізму. Малевич стає одним із тих, хто зазнав переслідувань через свою відмову від реалізму та незгоду із новими політичними реаліями. У 1930 році його навіть заарештували за підозрою в шпигунстві після закордонної поїздки до Польщі та Німеччини, де він мав виставки робіт. Хоча його швидко звільнили, тиск на художника не припинявся. Малевича перестали публікувати, заборонили виставлятися, а багато його робіт було знищено або приховано¹³.

Під час прем'єри в Мюнхені, Дарина Онищенко поділилася зі мною своїми думками про фільм і процес його створення. Її слова найкраще артикують позицію і політичний контекст кінострічки. Цей коментар Дарини ще ніде не публікувався, тому його варта викласти в повному обсязі: «Для мене культура і політика дуже пов'язані між собою, бо культура віддзеркалює багато актуальних політичних процесів. Соціально гострі театральні вистави чи фільми стають

¹¹ Фільм «Малевич» режисерки Дар'ї Онищенко: усе, що відомо про стрічку // Суспільне Культура. — 2024. — 20 лютого. — Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/863631-film-malevic-reziserki-dari-onisenko-use-so-vidomo-pro-stricku/>

¹² Малевич | трейлер українською/ Filmenko, 2024 / YouTube. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=3GxQPtwiNJ4>

¹³ Маркус, А. 'Казимир Малевич і українська ідентичність'. Наукові записки УКУ, 2018.

елементами супротиву, несуть в собі чіткі політичні меседжі. На мою думку, рухи в мистецтві завжди можна поділити на провладні та опозиційні, тобто ті, які йдуть в «ногу» з офіційною політикою держави, і ті, які ми називаємо опозиційними або дисидентськими, які борються з тими чи іншими політичними процесами, протистояють режиму, використовуються як засіб боротьби. Ми спостерігаємо це в різних країнах з тоталітарною системою управління, в усіх диктатурах. Митці стають важливим елементом підпільної боротьби, супротиву і, нажаль, дуже часто жертвами режиму. Малевич і авангардисти того часу пройшли різні періоди. Після революції 1917го року багато хто з них сподівався, що прихід до влади комуністів дасть їм свободу творчості, нові можливості. Вже на початку 20го століття ще за часів Російської імперії ми бачили як Малевич, Татлін свідомо провокували владу і суспільство. Виставка „0‘10“ 1915 року в Петербурзі і футуристична вистава „Перемога над Сонцем“ 1913 року, які згадуються у фільмі, були на той момент викликом для провладних еліт. Це було намагання перекреслити всі старі правила мистецтва, і це був виклик проти імперії також. Але потім, коли, вони сподівались, що комуністи дадуть їм можливість вільно розвиватись, дуже швидко прийшло розчарування; вони побачили, що стали жертвами нової системи і, більше того, засобом їх пропаганди. Митців авангардистів використовували для створення дуже політичних проектів — різних інсталяцій до Дня Революції, для засідань компартії, парадів і так далі. І це звісно не те, чого вони прагнули. Їх майже не випускали закордон, за ними весь час спостерігали. В 30х роках вже почались арешти, розстріли, митці ставали жертвами тоталітарної системи.

Для мене фільм Малевич — це, перш за все, можливість провести історичні паралелі. Той геноцид, свідком якого був Малевич під час Голодомору і той геноцид, який чинить Росія зараз — це дуже послідовна політика імперіалізму, якого Росія ніколи не позбавлялась. Влада Росії, не має різниці, чи то режим Володимира Путіна, чи то радянські часи, чи то часи російської імперії, послідовно намагається знищити українську культуру та ідентичність. І приклад Малевича дуже яскравий — це всесвітньо відомий митець, якого до останнього усі музеї світу зазначали як російського авангардиста і повністю ігнорували його українсько-польську приналежність. Малевич вважав себе українцем. Він народився в Києві, розмовляв українською мовою. Він надихався українською народною творчістю — наприклад, писанням писанок. Українське село і українська природа були важливим елементом його робіт. В його найвідоміших роботах періоду супрематизму є посил до писанок, українських типових візерунків, але російська пропаганда все це приховувала. Навіть в Україні до сих пір багато хто вважає Малевича російським митцем. Тому такі фільми є засобом деколонізації, це спосіб розповісти більш широкій аудиторії про наш український погляд на цього митця.

Ми знімали цей фільм в 2022-му році вже під час повномасштабного вторгнення, саме тоді в фільмі виникла сучасна лінія. В мирний час мистецтво має мати багато різних відтінків, але коли йде війна і ти стаєш частиною війни, відтінки зникають, бо ти маєш прийняти ту чи іншу сторону. Існує ворог, який намагається тебе знищити і з цього моменту мистецтво теж стає чорно-білим. Я усвідомлюю, що моя активна волонтерська та активістська діяльність і факт того, що багато моїх друзі митців зараз на фронті, змінили мене. Я несу відповідальність за те, що не на лінії вогню разом з ними, тому маю боротись своїми інструментами, маю робити все, що від мене залежить. Мене не турбує, якщо хтось буде вважати цей фільм занадто націоналістичним, хоча я розумію, що в Європі поняття націоналізм і патріотизм мають негативний присмак. Але для українців, націоналізм — це бажання вберегти свою державу і свій народ, це прагнення зберегти мову, культуру і повернути нам нашу історію. Це прагнення повернути справедливості. Тому такі фільми — це протест і зброя водночас. І я не соромлюсь цього. Ми всі прагнемо тільки одного, перемоги і справедливості.

Ми відновили картини Малевича періоду Голодомору в зруйнованих селах Київщини. Зйомки відбувались всього декілька тижнів після звільнення цих сіл. Ми проводили розмінування перед тим, як потрапити на локації. Саме там, в сучасних зруйнованих будівлях, ми відтворили картини, які були написані на початку 1930х років, і це дуже виразні кадри — вони показують сучасних українців, які стали тими фігурами Малевича, без обличь, без рук, в яких намагаються все відібрати. Історія повторюється у дуже жахливій формі і, нажаль, ми майже не вчимось з власних помилок».

Фільм виконав своє завдання мистецького твору як просвітницького з історичним та політичним контекстом. Його варта подивитися як задля історичної справедливості, так і заради пізнання величчя таланту й особистості митця, людини честі й волі, яким був Малевич. За це потерпав, страждав, але навіть у таких складних умовах зумів виховати послідовників і зрушити мистецтво на новий рівень.

Те, що мистецтво здатне ламати шаблони, створювати нові сенси і творити простір для волелюбних ідей відомо, але тепер, з фільму, усі знатимуть й про те, яку роль у цьому процесі відіграв сам Малевич і його Чорний квадрат, як радянська влада реагувала на появу креативного класу, здатного мислити критично і волелюбно, яку загрозу в цьому процесі для себе вбачала.

Готується прокат стрічки в різних країнах і резонанс формується прямо на наших очах. Достойно оцінити вплив і вагу твору, як інструменту культурної дипломатії, ми зможемо лише з часом, але прямо зараз будемо спостерігати процес відновлення історичної справедливості через політичний контекст мистецького продукту.

Відкриваємо українського Малевича світу разом прямо зараз!

У контексті державної політики історичної пам'яті — дослідження та офіційного визнання Голодомору, жертв політичних репресій, реабілітації героїв визвольного руху — розглянемо роль культурної дипломатії в цьому процесі на прикладі, зокрема, творчості музичного проекту (ансамблю) «Українські Барви» й Заслуженої артистки України Оксани Стебельської.

За останні 34 роки Українська держава пройшла великий шлях власного становлення, самовизначення, історичного переосмислення, відновлення національної та культурної ідентичності. Багато питань можна було б вирішити давно за допомогою, зокрема, культурної дипломатії, якби ми використовували її можливості активніше. Та, на жаль, було допущено багато помилок, багато чого не зроблено з боку державного управлінського апарату, недооцінено значення й можливості інструментів культурної дипломатії й сили впливу мистецького слова. Саме завдяки культурі найдієвіше реалізуються завдання промоції країни в цілому. Цілі культурної дипломатії всі ці роки впроваджували, скорше, окремі митці й колективи, а не держава шляхом культурно-політичної експансії, активної промоції, просвітництва й програм культурного співробітництва.

Та, попри все, в історії новітньої України ми таки маємо дуже яскравий приклад результативної державної політики, коли завдяки державній ініціативі та активній підтримці в цілому, ми домоглися не лише висвітлення, але й визнання світом правди про трагічні сторінки нашої історії, яка замовчувалася, приховувалася. Це тема **Голодомору** 1932–1933 років — акту геноциду українського народу, організованого керівництвом ВКП та урядом СРСР шляхом створення штучного масового голоду. Упродовж десятиліть масове вбивство людей штучним голодом не лише навмисно замовчувалося радянською владою, а й взагалі заборонялося будь-яке згадування про той час. Голодомор був скоєний керівництвом Радянського Союзу щоб упокорити українців, остаточно ліквідувати український спротив режиму та унеможливити спроби побудови самостійної, незалежної від Москви Української Держави¹⁴.

У 2006 році Законом України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» Голодомор визнано геноцидом українського народу. У 2010 році постановою Апеляційного суду міста Києва доведено геноцидний характер Голодомору, намір Сталіна, Молотова, Кагановича, Постишева, Чубаря, Хатаєвича, Косіора знищити частину української нації. Під час вчинення особливо тяжкого злочину геноциду в 1932–1933 рр. комуністичний тоталітарний режим знищив мільйони українців¹⁵.

¹⁴ Історія Голодомору // Національний музей Голодомору-геноциду. — Режим доступу: <https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-holodomoru/>

¹⁵ Джулай, Д. Заборонені та невідомі фото Голодомору 1932–1933 років: створено унікальну фотобазу / Дмитро Джулай // Радіо Свобода. — 2021. — 20 березня. — Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/zaboroneni-photo-holodomoru-henotsydu/31159689.html>

Цьому процесу передувало перше звернення Віктора Ющенка, ще тоді лідера партії «Наша Україна», у листопаді 2003р. з приводу роковин Голодомору-Геноциду 1932–1933 років, і стало початком незворотного процесу відновлення справедливості. 3-й Президент України Віктор Ющенко (23 січня 2005–25 лютого 2010) зробив дуже багато для відновлення історичної пам'яті. У своїх промовах він зазначав: «Ми зробили майже неможливе — ми врятували й повернули людям правду про великий голод», «Осмыслити відповідальність одне за одного, об'єднатися в єдиному просторі нашої пам'яті та майбутнього, на мій погляд, це означає стати нацією, яка буде захищеною і безпечною на сотні й тисячі років уперед», «Ми протестуємо проти будь-якого прояву неповаги до нашої держави, до її історії, до наших тисячолітніх символів».

Державна політика історичної пам'яті продемонструвала колосальний результат. З'явилося багато досліджень, наукових праць, публікацій, виставок, книг. Раптова поява великої кількості мистецьких творів, підняла тему на новий емоційний рівень сприйняття і, відтак, усвідомлення й міжнародного визнання.

Ще у 2003 році, коли багато хто боявся висловлюватися на тему Голодомору, відбулася перша виставка в Українському Домі в Києві, де були представлені артефакти з доказами про злочини більшовиків з колекції Віктора Ющенка і американця Моргана Вільямса. На цій виставці виступав єдиний на той час колектив, що мав у репертуарі твори, які висвітлювали події того часу — київський ансамбль **«Українські Барви» з солісткою Заслуженою артисткою України Оксаною Стебельською**. Вже згодом, у 2005 році, в рамках інформаційної кампанії, тематичний репертуар колективу склав повноцінну концертну програму, в яку входили інструментальні та вокальні твори українських композиторів та композиції з народних пісень в академічній стилістиці й авторському аранжуванні колективу. Була успішно реалізована міжнародна мистецька програма-акція **«Запалимо свічку»**, що включала концертну програму ансамблю **«Українські Барви»** та виставки, дискусії, презентації, зокрема, виставку Миколи Сядристого, дослідження якого демонструється в Музеї Голодомору в Києві. З цією програмою колектив гастролював багатьма європейськими країнами, Америкою й Канадою і мовою мистецтва відкривав світові правду про події того часу в Україні. Ефект емоційного впливу мистецької програми на глядача був дуже значущим. Для прикладу, згадаємо один із творів колективу з концертної програми **«Запалимо свічку»** — «Остання колискова». Це вокально-інструментальна композиція на слова Антоніни Листопад «Спіте, діти, спіте, любі» (1993 рік) та музику Анни Євдокименко для ф-но і вокалу, адаптована і перекладена самими музикантами на квартетний склад ансамблю **«Українські Барви»** для скрипки, кларнета, акордеона і вокалу. Цей твір — це оповідь про трагічну долю однієї родини в жорстоких реаліях голодомору. Трагізм змісту передано не лише текстом, а й музичними засобами. Разом вони створюють таке емоційне

навантаження, що виконувати цей, та й схожі твори, психологічно дуже важко, але звучать вони надто переконливо. Для прикладу, наведемо рядки Антоніни з «Останньої колискової»:

Спіте, діти, спіте, любі, спіть, не просинайтесь!
Вже не буде мучить згуба, забере вас пташка райська.
Спіте міцно, спіте, діти, янгол божий на порозі,
Вже не буде їсти хтітись і не будуть пухнуть нозі!
Натопила маковинням, затулила лядку й комин
І в тумані темно-синім заспівала колискову:
Спи, синочку, горепаску, засинай навіки, доню,
То моя остання ласка з материнської долоні.
Ще пограймось навперейми в піжмурки з бідною,
Заховаємось од неї у сиру земельку, лельки!¹⁶

Під час одного з таких концертів в Греції, в Афінах, пригадується реакція одного з високопоставлених церковних діячів, який не втримав емоцій і прямо під час концерту піднявся з місця й, звертаючись до публіки й музикантів, виголосив емоційну промову: «Я не знаю чому світ не визнає, та грецька церква прямо зараз офіційно заявляє, що визнає Голодомор актом геноциду!». Це були перші результати нашої інформаційної кампанії й ролі у ній культурної дипломатії.

Потім, у 2008 році, в продовження мистецьких досліджень і колаборацій на цю тему, відбувся цікавий перформанс «Запали свічку» в Київській академічній майстерні театрального мистецтва «Сузір'я», в якому поєдналися музика Оксани Стебельської та ансамблю «Українські Барви», акторська гра Євгена Нищука, декламація Галини Маслюк й тексти грецького митця Нікоса Лігероса — автора п'єси «П'ять дій, щоб не забути» про голодомор грецькою мовою, та режисерської роботи Олексія Кужельного. Це був дуже емоційний музично-театральний перформанс, що вийшов за межі лише українського сприйняття Голодомору, а продемонстрував осмислення і рефлексії нашої трагедії іноземними митцями. Резонанс події був широким і спонукав багатьох митців до активної творчої й дослідницької роботи, результат якої покликаний відновлювати історичну справедливість й досі.

Сьогодні уже ніхто в цивілізованому світі не сумнівається у геноцидній природі Голодомору в Україні 1932–33 років, організованого російським більшовицьким режимом, світ визнає й співчуває разом з нами — ось це і є найголовнішим

¹⁶ Українські Барви | Короткометражний анімаційний фільм «Остання колискова» // YouTube. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=SDopli9WfYM>

результатом синергії державної політики і культурної дипломатії! Саме державна інформаційна кампанія по визнанню Голодомору 1932–33 років геноцидом українського народу, стала початком пошуку правди, справедливості і усвідомлення цінності нашої державності й свободи. Це приклад того, коли держава разом з митцями й усім креативним класом здатні отримати політичні дивіденди.

Доносити правду — це командна, багатовекторна, кропітка робота, особливо на тлі сучасних загроз. Виборюючи свободу на полі бою у війні з агресором, ми боремось і в політичній площині, і інформаційній, і культурній, усвідомлюючи наскільки важливо мати потужний голос правди, який почують у світі! Державу важливо не лише отримати, а й втримати та відстояти. Історія нас вчить і демонструє результати як досягнень, так і помилок. Робімо висновки, працюймо, досягаймо і підтримуймо один одного на шляху до перемоги, правди, добра, свободи, збереження держави, власної ідентичності та гуманістичних цінностей всього цивілізованого світу!

І нехай в партнерстві з державою наша міжнародна культурна дипломатія стане тим дієвим інструментом не лише утвердження української суб'єктності, а й результатом отримання Україною статусу всесвітньо відомої культурної й туристичної «Мекки», центру активного мистецького життя, країни славної історії з багатими традиціями і, водночас, сучасної, модерної з розвинуеною креативною економікою. Україна повинна перемогти і стати культурним центром можливостей та прикладом сили духу в боротьбі за свободу!

References

- Dzhulai, D. (2021) *Zaboroneni ta nevidomi foto Holodomoru 1932–1933: Stvoreno unikalnu fotobazu* [Forbidden and unknown photos of the Holodomor 1932–1933: A unique photo database has been created]. *Radio Svoboda*, March 20. <https://www.radiosvoboda.org/a/zaboroneni-photo-holodomoru-henotsydu/31159689.html> [in Ukrainian]
- Filmenko. (2024) *Malevich | Trailer in Ukrainian* [Video]. YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=3GxQPtwiNJ4> [in Ukrainian]
- Hnatuk, O. (2022) *Proekt “Shchedryk”: Kulturna dyplomatiia Ukrainy* [“Shchedryk” project: Cultural diplomacy of Ukraine]. Ukrainian Institute, [in Ukrainian]
- Markus, A. (2018) *Kazymyr Malevych i ukrainska identychnist* [Kazimir Malevich and Ukrainian identity]. *Naukovi zapysky UKU* [Scientific Notes of the Ukrainian Catholic University], [in Ukrainian]
- Natsionalnyi muzei Holodomoru-henotsydu. *Istoriia Holodomoru* [History of the Holodomor]. n.d. <https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-holodomoru/> [in Ukrainian]
- Pecherskyi, A. (2023) *Antyhetmanske povstannia 1918 roku proklalo shliakh do ziednannia Ukrainy Aktom Zluky* [Anti-Hetman uprising of 1918 paved the way for the unification of Ukraine with the Act of Zluky]. *ArmyInform*, November 14. <https://armyinform.com.ua/2023/11/14/antygetmanske-povstannya-1918-roku-proklalo-shlyah-do-zyedynennya-ukrayiny-aktom-zluky/> [in Ukrainian]

- Peresunko, T. "Shchedryk" i svitovy triumf – Leontovych ["Shchedryk" and world triumph – Leontovych]. Leontovych Museum, n.d. <http://leontovychmuseum.org.ua/shchedricks-world-triumph/> [in Ukrainian]
- "Realna istoriia" z Akimom Halimovym. Yak Paradzhanova znyshchuvaly za "Tini zabutykh predkiv"? [How Paradzhanov was destroyed for "Shadows of Forgotten Ancestors"?] [Video]. YouTube, n.d. <https://www.youtube.com/watch?v=jiqwlvEcqZc> [in Ukrainian]
- Soroka, Y. (2020) Yak ukrainska pisnia "Shchedryk" pidkoryla svit [How the Ukrainian song "Shchedryk" conquered the world]. *BBC News Ukraine*, September 1. [in Ukrainian]
- Stebelska, O. (2024) [Post on Facebook]. November 2. <https://www.facebook.com/ok-sana.stebelska/posts/pfbid02azdeqvfXronMVGfhDT6L9fg5jsVuY83Rie1vLbNk-1vAuMnEVWmArp8T9GbcLu8sbl> [in Ukrainian]
- Suspilne Kultura. Film "Malevich" rezhyseryk Darii Onyshchenko: Use, shcho vidomo pro strichku [Film "Malevich" by director Daria Onyshchenko: Everything known about the film]. 2024, February 20. <https://suspilne.media/culture/863631-film-malevic-reziserki-dari-onisenko-use-so-vidomo-pro-stricku/> [in Ukrainian]
- Tsalyk, S. (2020) Yak premiera filmu "Tini zabutykh predkiv" zlamala zhyttia rezhysera Paradzhanova [How the premiere of the film "Shadows of Forgotten Ancestors" broke the life of director Paradzhanov]. *BBC News Ukraine*, September 4. <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-53977038> [in Ukrainian]
- Tsivian, M. (2020) Tini zabutykh predkiv: Mif i realnist [Shadows of forgotten ancestors: Myth and reality]. *Kinozhnavchi studii [Film Studies]*, [in Ukrainian]
- Ukrainer. Istorii z istorii mystetstva. Leontovych. Shchedryk [Stories from the history of art. Leontovych. Shchedryk] [Video]. YouTube, n.d. <https://www.youtube.com/watch?v=O-jQr-IP3Qsk&t=818s> [in Ukrainian]
- Ukrainski Barvy. Korotkyi animatsiinyi film "Ostannia kolyskova" [Short animated film "The Last Lullaby"] [Video]. YouTube, n.d. <https://www.youtube.com/watch?v=SDopli9W-fYM> [in Ukrainian]
- "Shchedryk" – biografiia kompozytora. Mykola Leontovych: Biohrafii kompozytora [Mykola Leontovych: Biography of the composer]. *Dyvys.info*, 2024, January 23. <https://dyvys.info/2024/01/23/mykola-leontovych-biografiya-kompozytora/> [in Ukrainian]